

**KÜLÖNNYOMAT A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK
119. ÉVF., 2006/4. SZÁMÁBÓL**

**BEMUTATJUK
JEAN-PIERRE BOIS HADTÖRTÉNÉSZT,
A NANTES-I EGYETEM
PROFESSZORÁT**

2006

Argumentum Kiadó Nyomdaüzeme, Budapest

„A HADSEREG SZOCIÁLIS NÉZŐPONTÚ TANULMÁNYOZÁSÁTÓL A HADMŰVÉSZET TÖRTÉNETE FELÉ”

Bemutatjuk Jean-Pierre Bois hadtörténészt,
a Nantes-i Egyetem professzorát

Jean-Pierre Bois 1945. július 15-én született Tours-ban. Középiskolai tanulmányait előbb szülővárosában (a Lycée Descartes-ban), majd Párizsban (Lycée Montaigne, Lycée Rodin, Lycée Henri IV) végezte. Ezt követően 1966–1970 között az École Normale Supérieure de l'Enseignement Technique-ben történelemtudományi tanulmá-

nyokat folytatott, emellett latin, görög, filozófia előadásokat hallgatott a Sorbonne egyetemen.

CAPET tanári versenyvizsgát tett történelem, földrajz és francia tárgyakból, elméleti vizsgát 1969-ben, gyakorlati vizsgát 1970-ben, 1. helyezéssel. Ugyanezen évben szerezte meg a tanári szakvizsgát (helyezése a rangsorban: 30.).

1970-ben történelemtanári megbízást kapott a cachan-i École Normale Supérieure de l'Enseignement Technique-ben, majd történelem–földrajzot tanított a Lycée de Rochefort-sur-Mer-ben, 1972–1974 között polgári katonai szolgálat címén francia nyelvű szaktanárként tevékenykedett az Atatürk Milli Eğitim Enstitüsü középiskolájában, Izszambulban. Hazatérve Angers-ben telepedett le, ahol ismét történelem–földrajz szakos tanári állást kapott a Lycée Joachim-du-Bellay-ben, s ott tanított 1988-ig.

Ebben az időszakban kezdte kutatási tevékenységét André Corvisier professzor irányítása alatt. 1978-ban felvételt nyert a tanársegédi tevékenység végzésére jogosító listára (L.A.F.M.A.). 1981-ben az Université de Paris IV-en Summa cum laude (Dicséretes a vizsgabizottság elismerésével) minősítéssel megvédte harmadik ciklusú doktorátusát, „Az idős katonák az Invalidusok palotájában a XVIII. században” című munkájával, 1986-ban pedig bölcsészettudományi doktorátust szerzett, ugyancsak Summa cum laude (Dicséretes a vizsgabizottság elismerésével) minősítéssel „A leszerelt katonák helyzete a XVIII. századi francia társadalomban” című értekezésével.

Ezt követően indult egyetemi tanári pályafutása. 1988-tól lett a Nantes-i Egyetem (Université de Nantes) tanára, ahol napjainkig oktat. Első osztályú minősítést kapott 1999. szeptember 1-jén, s kiváló minősítést 2005. szeptember 1-jén.

A Nantes-i Egyetemen lévő szaktanszéken (történelem, művészettörténet és régészet), pedagógiai és kutatási feladatai mellett 1988–1992 között az alapfokú egyetemi diploma (DEUG) történelem szakának, majd 1993–1997 között a történelmi licenciátusnak a fele-

lőse volt. A Regionális identitások és geostratégia az atlanti világban elnevezésű DEA (predoktori) képzés (2000-től Nemzetközi kapcsolatok és az atlanti világ történelme néven) igazgatójává választották (1999–2002). Végül 1999-ben az Atlanti Világ Történelmének Kutatóközpontja igazgatójává nevezték ki (2004-től Nemzetközi és Atlanti Történelmi Kutatóközpont néven működik). E tisztségét 2005-ig töltötte be.

Fenti megbízásaival párhuzamosan folyamatosan ellátott kiegészítő adminisztratív feladatokat is, így mindenekelőtt a nantes-i egyetem 21. és 22. szekciója szakértői bizottságának elnökségét (2000–2004), melynek 1997-től alelnöke volt; 1998–2001 között részt vett a nantes-i egyetem Történelmi és Szociológiai Intézetének, 2001-től a Történelmi, Művészettörténeti és Régészeti Intézetének tudományos igazgatótanácsában, valamint 2001–2005 között a Tudás, Nyelv és Kultúrák doktori iskola tudományos tanácsában.

Egyetemi tevékenysége mellett, a szakterülete és tudományos munkássága révén több más tisztség betöltésére is felkérést kapott, melyeket jelenleg is gyakorol. 2002 óta tagja a Hadtörténeti Múzeum igazgatótanácsának, mely tagságát 2005-ben megújították; 1999-től a Történelmi és tudományos művek bizottsága (C.T.H.S.) Újkori- és forradalomtörténeti szekciójának címzetes tagja az Újkori és jelenkori történelmi szekcióban (2000-től Újkori és forradalomtörténeti szekció néven). Ezenkívül 1993-ban a Nantes és Loire-Atlantique Archeológiai és Történeti Társasága tagja, 1997-ben ennek alelnöke, 2001-ben elnöke. Utóbbi tisztséget 2005-ig töltötte be, jelenleg a Társaság tiszteletbeli elnöke.

Szaktudásának köszönhetően gyakran kapott számos más, konkrétabb jellegű megbízást is, nevezetesen: az EAABC Múzeum tudományos bizottságának tagja (Saumur, 2002-től), a Saint-Maixent-i Altisztképző Nemzeti Főiskola Múzeuma tudományos tanácsának tagja (Saint-Maixent, 2004-től); a Saint-Cyr-Coëtquidan-i Emlékmúzeum tudományos bizottságának tagja (Coëtquidan, 2005-től); a Hadtörténeti Szemle (*Revue Historique des Armées*) tudományos bizottságának tagja (2002-től).

Végül tudományos tevékenységéhez kapcsolódva 1995-ben részt vett a Nemzetvédelmi Tudományintézet (Institut des Hautes Etudes de Défense Nationale, IHEDN) 121. regionális ülésén Nantes-ban, illetve tagja lett az IHEDN Pays de la Loire-régióbeli Vendéghallgatói Regionális Szövetségének. 1997 óta e testület igazgatási bizottságába választották, majd 2003-tól a Szövetség elnöke.

Jean-Pierre Bois számos publikációja közül a legjobb visszhangot vitathatatlanul a Szász Móricnak (*Maurice de Saxe*) és Dumouriez-nek szentelt életrajzai (*Dumouriez*) kapták; a legeredetibb tudományos munkáinak a *Les Anciens soldats dans la Société française au XVIIIe siècle* (A leszerelt katonák helyzete a XVIII. századi francia társadalomban) című doktori értekezése, illetve Az újkori Európáról írt (*L'Europe à l'époque moderne*) – az Európa eszméjéről való történelmi elmélkedést magában foglaló – kézikönyvét tekinthetjük; s a legkelendőbbnek két kézikönyve, a *Les Guerres en Europe de 1494 à 1792* (Háborúk Európában 1494–1792 között), illetve a *Nouvelle Histoire des Relations internationales* (Nemzetközi kapcsolatok új története) általa írt 3. kötete, a *La paix des rois à l'Ordre des Empereurs...* (A királyok békéjétől a császárok rendjéig) bizonyult.

Munkásságát több kitüntetéssel ismerték el. 2004. október 1-jén megkapta Az Akadémiai Pálmaág Érdemrend lovagi fokozatát, 2004. november 15-én pedig A Nemzeti Érdemrend lovagi fokozatát.

*

Tisztelt Professor Úr! Nagyon érdekes kutatási területeket tárt fel az utóbbi évtizedek során, és a hadtörténetírás meglepően új távlatait nyitották meg munkái. Minek volt köszönhető az érdeklődése a modern francia történetírásban sokáig méltatlanul kezelt hadtörténet iránt?

Személyes döntésem a hadtörténeti kutatások mellett a dolgok szerencsés találkozásának köszönhető: egyrészt különleges vonzalmamnak a történelem egy olyan területe iránt, amely az alkotó képzeletnek, illetve a nemzeti és állampolgári tudatra nevelésnek egyaránt teret enged, másrészt kivételes szerencsémnek, hogy ismereteimet egy, a szó igazi értelmében vett Mestertől, André Corvisier professzor úrtól kaphattam az ENSET (École Normale Supérieure de l'Enseignement Technique) és a Sorbonne falai között.

A történelem élvezete egy ifjú szellem számára mindenekelőtt az olyan elbeszélésből fakadhat, amely képes érzékeltetni valamely kiemelkedő személyiség vagy jeles esemény fontosságát – éppen ez az, ami napjaink iskolai történelemoktatásából hiányzik, s ami a Michelet nyomdokain haladó Ernest Lavisse, a híres Albert Malet, Jules Isaac és társaik oktatási módszereinek és tankönyveinek nagyságát és sikerét jelentette. E vonzódást tovább erősítette a különféle távlatoknak az a rendkívüli gazdagsága, melyet a hadtörténet egy diák számára nyújtani képes. Utóbbi éppúgy megtalálhatja benne a tényszerű történelmet, mint a demográfiai, intézményes, politikai, gazdasági, társadalmi, morális történelmet – egyszóval olyan történelmet, amely nyitott bármely szakterületre és a kíváncsiság minden tárgyára, lehetőséget ad a kulturális szintézisre hajló elmélyült gondolkodásra, a történelem erőinek és mechanizmusainak megfejtsére, olyan mestereknek köszönhetően, mint DUBY, ARIÈS, CHAUNU, DELUMEAU...

Később, miután elköteleztem magam a középiskolai oktatásban, amelytől elválaszthatatlan a rendkívüli mértékben formáló hatású pedagógiai gyakorlat, a tanár szükségét érezte, hogy képzettségét elmélyítse s pedagógus mivoltából kutatóvá váljék – úgy, hogy e két minőség egymásnak nem ellentéte, hanem éppenséggel kiegészítése legyen. A hadtörténet iránti érdeklődésemnél fogva ekkor André Corvisier professzort választottam kutatásvezetőmül, mivel élelken élt bennem rendkívüli emberi nagysága. Így egyszerűen az újkori történelem (XVI–XVIII. század) időbeli keretei közé is kerültem. E korszak, mely a középkor és a jelenkor között félúton, az értelem és a felvilágosodás fejlődésének középpontjában helyezkedik el, rendkívül izgalmasnak tűnt számomra, s még mindig itt vélem megtalálni a korunk társadalmainak és államainak mikéntjére vonatkozó eredendő magyarázatot. Természetesen amikor Corvisier professzor úr a doktori értekezésemhez „A leszerelt katonák helyzete a XVIII. századi francia társadalomban” témát javasolta, méginkább elmélyült vonzódásom az újkori történelem iránt, s végül e korszakhoz kötődött a szakterületem – „az újkori hadtörténet” – is, mely iránt azt megelőzően túlzott vonzódást nem éreztem, de azzal szemben elfoglalt sem voltam.

A személyes élmények után lássuk a diszciplína franciaországi helyzetét és megítélését. Milyennek látja a kutatásokat meghatározó hadtörténeti források helyzetét és konkrétan hol kutathatóak ezek?

A franciaországi katonai archívumnak javarészt a Vincennes-ben található egykori Szárazföldi Haderők Történeti Szolgálat (Service Historique de l'Armée de Terre) ad helyet, mely 2005 óta a Honvédelmi Történeti Szolgálat (Service Historique de la

Défense – SHD) néven működik. Nevezetesen itt található az Ancien Régime-re vonatkozó összes szabályozó, adminisztratív és ezreden belüli okirat, a csapatnévjegyzékek, a főtisztek és tábornokok jelentései és levelezései, a megszámlálhatatlan emlékirat, melyet a különféle rendű-rangú tisztek a háborúról és a hadseregről írtak, az államtitkárok és irodaszemélyzeteik levelezése, térképek, illetve néhány személyesebb természetű dokumentum. A Nemzeti Levéltár (a CARAN) közvetlenül egészíti ki az SHD nagy szériáit, a párizsi jegyzők Központi Fogalmazványgyűjteményével a monarchia korának katonáit illetően, valamint az adminisztratív nagy szériákkal a forradalmak és a császárság korára vonatkozóan. E két nagy irattár mellett kissé elszórtabban ugyan, de mindenütt léteznek a hadtörténeti kutatások számára hasznos levéltárak. A Nemzeti Könyvtár a kéziratait tekintve igen lényeges törzsanyaggal rendelkezik; valamennyi megyei és városi levéltár őriz dokumentumokat a hadsereg igazgatásáról az Intendatúrákon belül (C széria az Ancien Régime vonatkozásában), illetve a megyékről (R széria) vagy magukról a katonákról – javaikról, családjukról és házasságkötésükről, viselkedésükről. Végül néhány különleges státuszú irattárban a háborúkkal és nemzetközi kérdésekkel foglalkozó dokumentumokba nyerhetünk betekintést, a Poitiers-i Egyetemi Könyvtárban XV. Lajos hadügyminisztere, Argenson gróf archívumának a XVIII. század vonatkozásában kivételes gazdagságú törzsanyagát tanulmányozhatjuk vagy Nantes-ban a Casterneau utcában lévő Diplomáciai Levéltári Központban (Centre des Archives Diplomatiques) kutathatunk, elsősorban a jelenkor diplomáciai tevékenységére irányuló írásos emlékek (a nagykövetségek és konzulátusok anyagai) után. Emellett számos magánlevéltár törzsanyagát böngészhetjük, ha kellő személyes kapcsolatokkal rendelkezünk ahhoz, hogy azokba beocsátást nyerjünk.

E helyütt nincs arra módunk, hogy a köz- és magánkönyvtárak gazdag nyomtatottanyag-gyűjteményét számba vegyük. Azért mindenképpen ki kell emelnünk a Francia Nemzeti Könyvtár forrásait, melyek tekintélyes része immár interneten is hozzáférhető az olvasók számára (Gallica), valamint néhány olyan forrásgyűjteményt, melyek esetében a történelem kiszámíthatatlansága ad magyarázatot arra, hogy hogyan jutottak az olvasók közelébe. Ezek közül feltétlenül említésre méltó az Argenson-család kivételesen értékes könyvtára, mely jelenleg a Poitiers-i Egyetemi Könyvtár törzsanyagát gazdagítja vagy a Katonai Főiskolák számos gyűjteménye (Saint-Cyr Coequidan-i Emlékmúzeum, Angers-i Hadmérnöki Gyakorló Főiskola). A teljes lista felsorolása képtelen vállalkozás lenne.

Kiknek köszönhető, hogy a francia hadtörténetírás sikeresen kitört méltatlannal mellőzött helyzetéből? Kik voltak a szakma megújítói?

A hadtörténet hosszú időn keresztül szenvedett az előítéletektől: az egyetemeken mostohagyerekként bántak vele, az irodalomban eltorzították, az állami felsőoktatás pedig, a rákényszerített, az Annales Iskolájának nevezett irányzat szellemének megfelelően, elutasította azt. Lekicsinylően – vajon mi okból? – csak „csatortörténetnek” titulálták. S ha az e kifejezésből áradó megvetés teljesen igazságtalan is, az a ténszerűség és a hősiesség elferdítésének számlájára írható, amely a harcletírásokat a valós történelmi tartalmuktól megfosztotta, minek folytán a hadtörténet nagyrészt a ténszerűsége, a leírásra, a nagy emberek és jelentős események bemutatására szorítkozott, mélyrehatóbb elemzé-

sek nélkül. Egyébiránt megmaradt a katonák egyik szakterületének, akik a képzésük egyik ágává tették, mely azonban túlnyomórészt a XIX. századi történelemre, majd a XX. század első felére – vagyis nagyjából a forradalomtól 1945-ig terjedő korszakra – összpontosult. Időnként összemósódott a teoretikus gondolati művekkel, melyek nagyobb számban léteznek és gazdagabb tartalommal bírnak, mint azt gyakorta állították: ide sorolhatjuk a XIX. század első felében Rogniat vagy Clausewitz, illetve a XX. század első felében De Gaulle vagy Sir Basil Liddel Hart írásait, vagy akár a napóleoni és a gyarmatosító háborúban vagy az első világháborúban szolgált tisztek emlékiratait.

A második világháborút követően új idők köszöntenek be Emile Georges Léonard újszerű oktatási módszereivel Saint-Cyr-ben (lásd *L'Armée et ses problèmes au XVIIIe siècle* [A hadsereg és problémái a XVIII. században] című művét). Léonard volt az, aki elsőként vizsgálta meg a hadsereg és a társadalom kapcsolatainak kérdését: a katonaságot saját szabályzattal rendelkező s egyúttal a társadalomban teljes helyet betöltő társadalmi csoportnak tekintve, tanulmányozta annak történelmét, abból kiindulva, hogy a katonaság végső soron a társadalom meglehetősen hiteles leképeződése és tükörképe. Ezen újfajta megközelítés szinte azonnali nyitást jelentett az egyetemi világ felé, és néhány úttörő szellemű kutatónak köszönhetően – nevezetesen Philippe Contamine professzornak a középkor, André Corvisier professzornak az újkor, André Martel professzornak a jelenkor vonatkozásában – a hadtörténet újra megerősítette pozícióit a felsőoktatásban, egyfelől mint az államok fejlődésének és az államközi kapcsolatoknak a megértési kulcsa, másfelől mint a társadalmak, a gazdaságok, a technikák, a gondolkodásmódok cseppet sem elhanyagolható mutatója. Valójában igen átfogó történelemnek számított, amely éppúgy folyamadhatott a hagyományos történelem új eszközeihez, mint a politikai vagy gazdasági-társadalmi kettős kizárólagosságát levetkezett történelem új kérdésköréhez. Kutatócsoportok szerveződtek, elsősorban Párizsban (a Paris IV Egyetemen) és Montpellier-ben, hálózatukat kiterjesztve a – szintén igen nyitott – katonai intézményekre is. A Francia és a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság, majd a későbbiekben a Szárazföldi Haderők Történelmi Szolgálatát megnyitották kapuikat az egyetemi oktatók és hallgatóik előtt. E kezdeményezést sohasem kérdőjelezték meg.

Napjainkban együtt dolgoznak a katonák és az egyetemi kutatók, a Honvédelmi Tanulmányi és Történelmi Központ azokat szívesen látja együtt a falain belül, csakúgy mint a Hadsereg Múzeuma vagy a nagy katonai intézmények. Közös konferenciák szerveződnek az egyetemeken vagy katonai intézményeken belül – például, hogy csak a legutóbbiakat említsük, a december folyamán Saint-Cyr Coëquidan-ban a határvonalak kérdéseiről a Nantes-i Egyetemen közösen megrendezett vagy a 2006. februárjában a Hadsereg Múzeuma és a Paris IV Sorbonne egyetem Közép-európai Történelmi Központja együttműködésével megtartott „Hadseregek és hadikultúrák Közép-európában a XV–XIX. században” című konferencia... A katonai főiskola különféle szervezeti szintű megnyitják oktatásukat az egyetemi kutatók számára, a Nemzetvédelmi Tanulmányok Intézete (Institut des Hautes Etudes de Défense Nationale – IHEDN) a nyitottságnak másfajta, de éppoly gyümölcsöző formáját képviseli. Végül talán újabb keletű kezdeményezésként, a külföldi egyetemek irányába történő határozott nyitás gazdagabb lehetőséget kínál az együttműködésre, a távlati tervek megvalósítására, a termékeny és újító szellemű kérdéskörök felvetésére.

A hadtörténet immár nem homályba burkolózó szakértők szűk csoportjának tudománya. A *maîtrise* (hagyományos francia négyéves egyetemi képzés) – mára *Master*-ré vált – szintű egyetemi hallgatók számos munkája, a hadtörténeti tárgyú diplomavédések nagy száma bizonyítja e kutatási terület életképességét és horizontjainak változatosságát.

Hogyan látja a Professzor Úr a francia hadtörténetírás módszertani megújulásának folyamatát? Mely területek számítanak a legdinamikusabbnak?

A kutatási területek és témakörök kibővültek és teljesen megújultak.

Napjainkra a hadtörténet teljesen nyitottá vált a négy nagy akadémiai korszakra – ókor, középkor, újkor, legújabb kor –, mely időhatárokat nem lehet gépiesen alkalmazni a hadseregek, a fegyverek, illetve a hadseregek és a társadalmak közötti kapcsolatok vonatkozásában. Angolszász történészek jóvoltából nagy horderejű elméleti munkák láttak napvilágot, alapvető vitatémákat adva a szakembereknek – köztük V. D. Hanson *The Western Way of War* (A nyugati hadviselés) című műve, Edward Luttwak és *La grande stratégie de l'Empire romain* (A római birodalom nagy stratégiája), John Keegan és tanulmánya Azincourt-ról, Waterloo-ról, a Somme-ról, amely alapjaiban újította meg Fuller tanulmányát, Geoffrey Parker *The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of West. 1500–1800*, (A hadügyi forradalom. A háború és a Nyugat felvirágzása, 1500–1800) című munkája –, azonban a francia tudományos kutatók szintén nagyban hozzájárultak e szakterület fejlődéséhez. Képtelenség lenne közülük néhányat megemlíteni és a többieket elhagyni, de legalább Hervé Coutau-Bégarie érdemeit emeljük ki, akinek *Traité de Stratégie* [Stratégiai értekezés] című műve néhány év leforgása alatt klasszikussá vált...

A hadtörténet tehát elsőként a társadalomtudományok területét vette be, annak két alkotóelemével együtt: ide értendő egyrészt maga a katonatársadalom, a generálisoktól az altisztekig és az egyszerű közkatonákig – egy önálló szabályzattal és keretekkel bíró társadalom, amely azonban a hű tükörképe annak a civil társadalomnak, ahonnan a katonák kikerültek –, másrészt a katonák és a civilek közötti kapcsolatok, a katonák fogadtatása és a róluk alkotott kép, vagyis mindaz, amit manapság a hadsereg/nemzet-kapcsolatnak neveznénk.

A továbbiakban magának a hadtörténetnek a különböző oldalait esiszolgatták alaposabban. Itt szintén két alkotórészt kell kiemelni: egyfelől a hadsereg intézményének működését (szabályzatok, parancsnokság, pályafutás, toborzás, kaszárnyaélet, ellátás, pusztítás és újjáépítés, demográfia és katonai veszteségek, a hadsereg egészségi állapota, illetve az orvostudomány és a sebészet fejlődése); másfelől a hadsereg helyét és szerepét az általában vett intézményes rendszer, valamint a gazdaság és a társadalom összetevői között, sőt, magának a társadalomnak a fejlődésében, különösen kiemelve az újkori hadsereg civilizáló funkcióját a végső soron a társadalmi erőszakot sikerrel kordába szorító szabályozott háborúval, illetve a leszerelt katonák számára létrehozott, a segélyezés és a nyugdíjak általános politikájának modelljévé váló szociális védelmi intézményekkel, s végül magának, az emberi lélek mélyén rejlő humanitást leginkább próbára tévő harcnak a tanulmányozásával.

Ezt követte egy harmadik időszak, és kétségtelenül ez az, amely napjainkban a legtöbb kutatót foglalkoztatja, anélkül hogy az előzőekben említett kezdeményezéseket elhanyagolnák. Nevezetesen az általánosságban hadművészetnek hívott területről van szó, ami

nem más, mint egy politikai döntés, egy stratégiai koncepció, egy harcászati kivitelezés és egy logisztikai támogatás kombinációja. Többé-kevésbé a Francia Hadtörténeti Bizottság jelenlegi elnöke, Coutau-Bégarie professzor kezdeményezésére az előbbi négy terület mindegyikén folytak elmélyült kutatások: az egykor volt „csatatörténeten” végre túlléptünk. A katonai gondolkodás vizsgálata az elméleti művek olvasásán keresztül (illetve azok publikációja által – hála az *Economica* kiadó kezdeményezésének, melynek a hadtörténészek igen sokat köszönhetnek), a stratégia és a harcászat tanulmányozása a nagy taktika és a csatavezetés között, a hadjáratok fogalmi és kritikai vizsgálata. És még újabban Lucien Bély ösztönzésére, aki az említett négy tényezőt egy ötödikkel is megtoldotta: a diplomáciatörténet területével, amely teljes mélységében vizsgálja a királyok, majd a jelenkori államok politikáját, illetve a diplomáciai miliő különleges szociabilitását. E terület utat nyit egy újabb, rendkívül aktuális kutatási kérdéskör, nevezetesen a béketörténet felé – amely a körülményeknél fogva az Európa iránti túlzott elragadtatást is a maga javára fordítja, mivel az európai integráció a béke egyik útja, amely a jelenkor számára egy olyan geostratégiai és geopolitai gondolkodásra készítet, melyben a „Háború” koncepciójának helyén immár a „Honvédelem” koncepciója áll.

Természetesen nem kerülhetjük meg az Ön szerepét sem... Milyen körülmények között kezdett el foglalkozni hadtörténeti kutatásokkal?

Doktori értekezésem témája, a leszerelt katonák a XVIII. századi francia társadalomban, beletartozik a hadtörténet megújulásának folyamatába, mióta az – a társadalomtörténet révén – ismét létjogosultságot nyert az egyetemeken. Munkám másfelől szerves folytatása – ugyanabban a szellemben egy ugyanazon eszközökkel – André Corvisier *L'Armée française de la fin du règne de Louis XIV au ministère de Choiseul. Le soldat* (A francia hadsereg XIV. Lajos uralkodásának végétől Choiseul miniszterségéig. A katonák) című doktori értekezésének.

Itt nem eseménytörténetről, csata- vagy hadjárat-történetről, netán nagy tábornokokról van szó, hanem azokról a leszerelt katonákról, akikről, miután azok a háborúkat megvívták, rendre megfeledkeztek az uralkodók éppúgy, mint a történészek a leírásaikban. Pedig az Invalidusok palotájának 1670-es alapításával a magatehetetlen vagy megrokkant katonákról egy intézmény volt hivatott gondoskodni, amely levéltári feljegyzéseket hagyott hátra. Ezek között megtaláljuk a rokkantak lajstromát is, miszerint 1670 és 1789 között e férfiakról több mint 110 000 személyleírás készült, melyeket széljegyzetekkel láttak el, hogy ily módon a rokkantak sorsát az intézménybe kerülésüktől egészen a halálukig nyomon követhessék. Ez igen értékes forrásanyagot jelent a történelmi kutatás számára, még mielőtt azt a számítógépek „adatbázissá” alakítanák; életszerű, teljes forrást, mely éppúgy utat nyit az antropológia és az egészségügy története felé, mint egy intézmény története és egy hamarosan kiváltságosnak számító állapotnak, a nyugdíjaslétnak, a történelem legelső nyugdíjasainak a története felé. Az őket befogadó épület maga is a művészettörténet és a szimbólumtörténet tárgya. Egy szóval inkább társadalom- és intézménytörténeti, mintsem hadtörténeti munkáról van szó, amely azonban a katonákról szól, tehát a hadsereg történetét is érinti. Doktori értekezésemet 1986-ban védtem meg. 1988-ban beválasztottak a Nantes-i Egyetem tanári karába (anélkül, hogy a közbülső docensi szinten áthaladtam volna). A Kutatóközpont tevékenysége, ahová fel-

vételt nyertem (Az Atlanti Világ Történelmének Kutatóközpontja, később Nemzetközi és Atlanti Történelmi Kutatóközpont néven) inkább a nemzetközi kapcsolatok története, mintsem a hadtörténet köré összpontosult. Ám az nyilvánvaló, hogy e két terület igen közel áll egymáshoz, s ez különösen így volt az újkorban, amikor a háború a királyok közötti kapcsolatok szabályainak része volt. Vagyis én a munkám továbbfolytatásához igen kedvező helyzetben találtam magam: a diákok – a szükséges alkalmazkodási időszak letöltése után – engem választhattak kutatásvezetőjüknek. Ekkor merült fel a hozzáférhető levéltárak problémája.

A Nantes-i Egyetemen milyen tapasztalatokat szerzett a Professzor Úr a hadtörténeti kutatások meghonosítása terén?

Az irányításom alatt kutató nantes-i diákoknak szinte megkerülhetetlen kötelessége, hogy a vincennes-i Honvédelmi Történeti Szolgálatnál folytassanak kutatásokat, s ez arra kényszerítette őket, hogy ne a nagy kézíratszerűeknek, hanem egyéb gyűjteményeknek adjanak elsőbbséget. Mindazonáltal a nagy kézíratszerűak tanulmányozása végső soron nélkülözhetetlen. A kutatási tevékenység nyilvánvalóan más módon is elindítható, akár a helyi jellegű levéltárakban (például a Loire-Antantique megyei vagy Ille-et-Vilaine megyei levéltárakban), vagy a Nantes-ban őrzött iratok között; például a Diplomáciai Levéltárban, amely a hadtörténet számos aspektusával foglalkozik, de inkább a XIX–XX. század vonatkozásában. Így volt alkalmam kutatásokat vezetni Nyugat-Franciaországról (*L'Armée en Bretagne au XVIIIe siècle* [A bretagne-i hadsereg a XVIII. században], Stéphane Perréon). Azonban a helyi vagy regionális történelem igencsak behatárolt, s határait csakis az összehasonlító módszerrel léphetjük át.

Innen fakad érdeklődésem a nyomtatott források iránt. Bár a könyvek, mint tudjuk, teljes egészében a Francia Nemzeti Könyvtárban találhatóak (pontosabban majdnem teljes egészében, de a XVIII. század igazán jól képviselteti magát), gyakran ugyanolyan könnyen hozzáférhetőek a nagy vidéki könyvtárakban is, vagy még közvetlenebb formában a jelentősebb szövegek újrakiadása révén (e munkában előljár az Economica kiadó). Ennek folytán sikerült magam köré gyűjtenem egy csapatot, a hadtörténet iránt érdeklődő lelkes diákokat, amikor a kutatásaimnak új irányt szabtam: azok szép lassan átesúsztak a hadsereg szociális nézőpontú tanulmányozásától a hadművészet története felé.

A kiindulópontot a – szerencsére meglepően nagy számban fellelhető – nagy elméleti művek olvasása, a kommentárjuk, a tágabb perspektívákhoz – azaz a hadművészet tanulmányozásához – való illeszkedésük jelentette: a harcászat és a stratégia (vagyis a nagy taktika) vált a kutatásaim első számú célpontjává. Ez magyarázza Szász Mórictól frott munkámat (1992): mindenekelőtt e személyiség taktikával kapcsolatos (különösen képpen a kisháborúra vonatkozó) eredeti gondolatai vonzottak, csakúgy mint a háború módosulása a XVIII. század közepén ennek az eredeti gondolkodásnak a tükrében. Az osztrák örökösödési háború, melynek idején a marsall-tábornok pályája a csúcára ér, a legtermékenyebb kutatási terület. Bugeaud életrajza (1997) ugyane logika szerint való: mivel tagja volt a 1808–1814 között Spanyolországban harcoló seregnek, Bugeaud jól ismeri a guerillát, s ezen ismereteit sikerrel kamatoztatja, midőn 1840-től kezdődően Algéria meghódításának feladatával találja magát szemben. Ugyanakkor a hallgatóim számos munkát készíttettek teoretikusokról, illetve emlékiratszerzőkről – de Rohan herceg

(Isabelle Tanguy-Richou), Berwick (Roselyne Dutheil de la Rochère), Feuquière (Loïc Davigo), Folard (Freddy Biet), Villars (Matthieu Lecoutre), Guillaume Leblond (Frédéric Chauviré), d'Espagnac báró (Aude Le Bars), Turpin de Crissé (Damien Picherit), de Mesnil-Durand báró (François Coleno), Grandmaison (Sandrine Picaud). Egyesek a csatákat választották témául, melyek a hadművészetben betöltött fontos szerepük miatt kerültek újra látótávba – Moncontour (Serge Aubin), Szentgotthárd (Paul Mesnier). Végül mások a hadjáratokról és magáról a hadművészetéről írtak: így a doktori értekezését 2004-ben megvédő Sandrine Picaud a kis háborúról; Ludwig Ravaille a XVI. századi hadművészetéről, e témát továbbfolytatva egy újabb tézis felé, melyet egyrészt a magyarországi tizenöt éves háborúnak, másrészt Bretagne-ban a mercœur-i háborúnak szentel majd; Frédéric Chauviré, doktori értekezése jelenleg van folyamatban a lovasság szerepéről a háborúban. Végül, a vezetésem alatt doktorált más hallgatók újabb területek felé irányították a kutatásaimat: ilyen a háború megjelenítése (*La guerre dans les peintures de Van der Meulen* [A háború Van der Meulen festményeiben] Marine Le Joncour, *Les peintures de guerre sur mer au XVIIIe siècle* [A tengeri ütközeteket ábrázoló festmények a XVIII. században] Paul Roger), a jog területe (*Limitation du droit de nuire, par le commandant Cario* [Az ártalom jogának korlátozása Cario parancsnok által]) vagy a XIX. századi hadtörténet (Jean-François Caraës Castagny tábornokról szóló munkája [*Le général Castagny*], Patrick Nouaille-Degorce *Les Volontaires de l'Oues* [A Nyugat önkéntesei]; Jacques Descamps dolgozata *L'édition militaire dans la seconde moitié du XIXe* [A katonai könyvkiadás a XIX. század második felében]).

Személyesen is igen nagy hasznomra voltak első hallgatóim munkái, melyek segítettek *Guerres en Europe* (Háborúk Európában) című kézikönyvem megírásában (1994, újrakiadás 2002-ben), valamint a hadászati történet és az ütközetek története különös jelentőségéről folytatott reflexióim elmélyítésében (*Fomenoy, 1745 Louis XV, arbitre de l'Europe* [Fontenoy, 1745. XV. Lajos, Európa kényura – megjelent 1996-ban]), hiszen annyira igaz, hogy az ütközet az abban főszerepet játszó katona számára egy transzcendentális és abszolút pillanat.

Végül *Idée d'Europe à l'époque moderne* (Az európai eszme az újkorban) című munkámmal a diplomáciatörténet horizontjait tártam fel, annak legújabb hajtásával, a béketörténettel együtt. Talán még váratlanabb ötlet volt Dumouriez életrajza, aki először a már Neerwindent megelőzően keletkezett igen nagy számú írásával hívta fel magára a figyelmet, de leginkább mégis a Neerwinden utáni munkái izgattak: Dumouriez, a francia forradalom kortársa és a Franciaország körüli testvér-köztestársaságok szervezésére tett kalandos próbálkozások szemlélője, egy kevésbé ismert, ám mégis jól meggondolt és érvekkel kellően alátámasztott európai tervet dédelget, ami akár Napóleon császár veszélyes ellenlábasává tehetné volna őt. A hadművészet ugyanakkor Dumouriez életét is áthatja: Guibert iránti barátsága révén, akivel az 1768–1769-es korzikai hadjárat idején kötött ismeretséget, az *Essai général de Tactique* (Általános taktikai esszé) és a *Traité de la Force publique* (Értekezés a karhatalomról) szerzője gondolatainak kiváltságos tanújává vált – e művek újrakiadását a közelmúltban végeztem el, és a jemmales-i csata győztese egy olyan háború legelső szereplője, amely már nem az Ancien Régime és a királyi hadseregek sajátja.

Mindezek ismeretében, végezetül szeretném megkérdezni, hogy Professor Úrnak milyen távlati kutatási tervei vannak?

A kutatásaimnak és a vezetésemmel folyó kutatásoknak ezen új orientációja maga is jól illeszkedik a hadtörténet fent leírt jelenlegi fejlődési vonalába, amely Franciaországban tapasztalható. Ennek kapcsán megjegyezzük, hogy a hadtörténet valamennyi irányzata az embert helyezi a vizsgálódásainak középpontjába. A világgal egyidős és valamennyi civilizáció történelmében fellelhető háborúskodás mindig kellő hajtóerővel bír a küzdelemnek ama röpké pillanatában, amikor az ember a belső lényét teljes valójában felfedi – társadalmi eredetét és morális neveltetését, bátorságát és fizikai erejét, az államhoz (vagy az uralkodóhoz) való viszonyát, az élethez (vagy Istenhez) kötődő kapcsolatát....

Ez miért is lenne meglepő? Immár két célkitűzésem van. Egyrészt folytatni szeretném a katonai gondolkodásnak szentelt kutatásaimat, a reneszánsz korba visszanyúló kezdeteitől fogva, a csatának a tűzfegyverek kifejlesztését követően végbement hatalmas átváltozásával, s a háborúnak a modern államok születésével együttjáró roppant metamorfózisával együtt; annak egészen a XIX. századi fejlődéséig, mely korszak történetírására túlságosan nagy hatással volt a német stratégiai gondolkodás diadala (az ún. Clausewitz-effektus). Ez utóbbi árnyékot vet a valódi francia katonai gondolkodás létezésére, például arra, amely Rogniat tábornok jóvoltából igen megfontolt kritikákat fogalmaz meg a napóleoni hadjáratokról. Rogniat ezek mindegyikében részt vett eredeti fegyverneme, a műszaki hadmérnökség kötelékében. S megemlíthetjük még az Ardant du Picq és Lewall tábornokok utáni katonai elméleti iskolán belül kialakult katonai gondolkodást, olyan kevésbé jelentős teoretikusokkal, mint Derrécagaix tábornok. Hosszabb távú célkitűzésként el kívánom készíteni a hadművészet és a katonai gondolkodás összefoglalását a XVI. századtól az első világháborúig terjedő időszakra vonatkozóan, vagy pontosabban Gaston de Foix-tól Joffre-ig. Másik tervem pedagógiai színezetű: e kutatások gyümölcsét s egyúttal más kutatók munkájának eredményeit a *Nouvelle Histoire militaire de la France moderne* (Az újkori Franciország új hadtörténete) lapjain szeretném egybegyűjteni, melyhez alkalmasint az általános Hadtörténet története (*Histoire de l'histoire militaire*) társulhatna...

A hadtörténet a történelem egyik legfőbb hajtása, amely annak valamennyi oldalához kötődik s annak valamennyi módszerét és kérdéskörét a magáénak tekinti. Egyaránt érinti a megaláztatást és a diadalt, a borzalmat és a tündöklést. Valamennyi civilizáció történelmének a középpontjában áll, mintha annak egyfajta nélkülözhetetlen mechanizmusa lenne. A háború hozzájárult e civilizációk felvirágzásához és hanyatlásához, melyek együttesen jelentik az emberi haladást. A hadtörténet végső céljaként egyrészt magának az emberi kapcsolatok principiumát képező háború létezésének a tanulmányozását tekinthetjük, másrészt elmélyülhetünk a nemzetek és az államok fejlődési esélyeinek vizsgálatában e rájuk olyannyira jellemző történelmi erőszak formáján kívül.

Köszönöm a beszélgetést.

Az interjút Tóth Ferenc készítette.